

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ
Filosofická fakulta

České drama a činoherní divadlo 19. století
- strukturovaná bibliografie

Předmět: České drama a činoherní divadlo 19.století
Zpracovala:Kellnerová Veronika, Teorie a dějiny divadla, II. ročník, komb.
Dne: 1.listopadu 2007

Abychom mohli vypsát strukturovanou bibliografii týkající se českého dramatu a činoherního divadla 19. století, musíme jí nejprve připravit stejně strukturované podloží. Uvést české divadlo 19. století v kontextu historického vývoje, dobové literatury a konečně i estetiky a filosofie dějin obecně. V uvedené posloupnosti bych ráda představila jednotlivé studie, zabývající se zmíněnou problematikou, a v závěru potom stručně popsala díla jež konkretizují divadlo té doby jako takové.

V 19. století dochází v Čechách k silnému formování společnosti směrem kapitalismu následkem vnějších vlivů. Na počátku století se evropská společnost kastuje do nově pojmenovaných stavů. Dřívější vymezení šlechta - měšťanstvo - rolníci se nyní dále štěpí. Stav měšťanský již nezahrnuje pouze obchodníky a řemeslníky, ale nově i průmyslové, námezdní dělníky. Ti tvoří samostatnou kastu vedle maloburžoazie (obchodníci, úředníci, řemeslníci) a velkoburžoazie (podnikatelé). Dále přetrvává stav šlechtický, který by se v této epoše dal lépe označit slovem podnikatel - velkostatkář. Kultura se tak podobnými změnami stává přístupnější i u nás. Svrchovanost šlechty upadá, měšťanstvu se otevírají nové obzory¹. Devatenáctým stoletím nastává pro českou kulturu příznivá doba. V této době jsme si již zformovali jakousi česky mluvící základnu, germanizace už zdaleka nedosahuje takové síly, především po první polovině 19. století, kdy padá Bachův absolutismus. Důležité stavby jako Národní muzeum či Národní divadlo tuto malou renesanci české kultury a vlastenectví jenom dokazují.

K těmto otázkám národního uvědomění po polovině 19. století se vyjadřuje Otto Urban ve své knize *Česká společnost 1848 - 1918*, Praha 1982. Nástupem kapitalismu a důsledky těchto změn ve společnosti se potom zabývá ve studii *Kapitalismus a česká společnost - K otázkám formování české společnosti v 19. století*, Praha 1979. Didaktičtější pohled na věc, doplněný četnými ilustracemi, nám poskytne dílo Petra Hory *Toulky českou*

¹ Jako například možnost navštěvovat divadlo, tento proces můžeme sledovat už od poloviny 18. století

minulostí. Jedná se o práci obsahově rozsáhlejší, která mapuje dějiny od nejstarší doby kamenné po 20. století. Problematiku českých dějin 19. století nalezneme ve svazcích sedm a osm.

Historii jako takovou dokresluje v každé epoše její filosofie, estetika. Povšechně řečeno její kulturní dějiny. Zajímavý pohled na formování české společnosti se naskýtá v knize *Pátrání po identitě* anglického bohemisty Roberta Pynsenta. Jak už název napovídá, stěžejním motivem studie je především otázka dobývání a uvědomování si národní hrdosti Čechů. Pynsent se zastavuje na všech důležitých meznících vlasteneckého heroismu, od svatého Václava až po Jana Palacha. Zvláštní pozornost věnuje především první polovině 19. století, jmenovitě P.J. Šafaříkovi, J. Kolárovi a J. Jungmannovi. Jiří Rak v úvodu k Pynsentově studii poukazuje zde na zřejmý fakt tohoto období: „Pocity zaostalosti a malosti, které se při pohledu na německé krajany a sousedy zmocňovaly prvních českých vlastenců, je vedly celkem logicky ke zdůrazňování české příslušnosti k ohromnému slovanskému celku.“²

Podobný pohled nabízí i Jan Patočka ve své studii *Dilema v našem národním programu – Jungmann a Bolzano*, in: *O smysl dneška*, Londýn 1984. Fenomémem národního obrození z estetického hlediska se dále zabývá například Vladimír Macura: *Znamení zrodu - České národní obrození jako kulturní typ*, Praha 1995.

Jaroslav Marek se ve svém díle *Česká moderní kultura*, Praha 1998 zabývá obdobím 19. a 20. století. S nástupem devatenáctého století se střídá epocha, kdy byla kultura podřizována ideologii náboženské s kulturou, jež v sobě musela téměř nutně obsahovat potenciál národního uvědomování (viz. Pynsentovo *Pátrání po identitě*). Marek se v této, a samozřejmě nejen v této, souvislosti zabývá všemi aspekty kulturních změn národa, přes vzdělanost, školství, vědu až ke všem jednotlivým druhům umění.

² Pynsent, Robert: *Pátrání po identitě*, H & H, Jinočany, 1996, str. 7

Čistě estetický pohled na 19. století, zaměřený téměř výlučně na oblast umění, přináší studie Otakara Hostinského *O realismu uměleckém* z roku 1980, in: *Studie a kritiky*, Praha 1974. Hostinský chápe realismus, ve své době platný směr rozšířený po celé Evropě, jako spor mezi krásou a pravdou. Vychází z předpokladu, že kdykoliv pravda překáží zákonům umění, musí umělec stranit kráse. Jinými slovy v 19. století rozšířené heslo - konec krásna, konec umění! V podstatě se staví do opozice dobovému mínění, když říká: „Realismus umělecký není tedy dán ani historickou pravdivostí, tj. skutečností zobrazeného předmětu, ani osobní zkušeností umělcovou, nezakládá se výhradně na pravdě, v nejvlastnějším slova toho smyslu, nýbrž na pravděpodobnosti obrazu.“³

Literaturu 19. století didakticky mapuje Eduard Petřů a kolektiv v knize *Panorama české literatury*, Olomouc 1994. Věnuje se historii české literatury od raného středověku po literaturu exilovou, přičemž 19. století vymezuje vcelku podrobně. Díky zvýrazněnému tisku jmen a děl jednotlivých autorů a rovněž díky přehledným glosám na okrajích listů se lze v knize snadno a rychle orientovat.

Další studie, tentokrát Arna Nováka *Přehledné dějiny české literatury*, Brno 1995, je problematičtější především v prvním vydání z roku 1910. Postupně se tyto dějiny rozšiřovaly a v roce 1922 se dočkaly již třetího, rozšířeného přepracování. Literatura 19. století, obrozenecká literatura tvoří stěžejní část celého spisu, proto je také pojednání o této dílčí části českých dějin **literatury místy detailněji rozpracované než u Eduarda Petřů.** Samozřejmě musíme vzít v potaz, že Novákovy dějiny jsou téměř o století starší, tudíž byl ve svém pohledu na události doznívající v 19. století a následně na přelomu 19. a 20. století osobně zainteresován. Velice podobným stylem, co se dělení i obsahovosti týče, jsou uspořádány *Dějiny českého dramata* od Jana Hanuše Máchala, jež vyšly roku 1929 v Praze.

³ Hostinský, Otakar: *O realismu uměleckém*, in: *Studie a kritiky*, Československý spisovatel, Praha 1974, str. 87

Máchal žil a tvořil přibližně ve stejné době jako Arne Novák, je tedy pravděpodobné, že oba vycházeli z podobných stylotvorných konvencí.

Těmto *formálním* dějinám se poněkud vymezují Vodákovy *Kapitoly o dramatech*, Praha 1941. Jedná se o soubor statí z let 1918 a 1919 otiskovaných v časopise *Česká stráž*. V podstatě jde o zhuštěné pojetí estetiky dramatu. Téměř všechny statě vyznívají pesimistickými závěry. Jindřich Vodák kritizuje především současnou tvorbu mladých dramatiků, tzn. tvorbu počátku 20. století, především pro její myšlenkovou vyprázdňenost, bezduchost. Na mnoha místech se poté odvolává na *zlaté* 19. století a dále do minulosti. Jeho eseje jsou dílem moderním, což dokazuje následující věta: „Vskutku, nevede-li nás umění k tomu, abychom pochopili a bezvýjimečně přijali každou bytost lidskou ve vši její svérázná a odlišné individuálnosti, s jejími nejhoršími vadami i nejskvělejšími přednostmi, nevede-li nás umění k tomu, nestojí za nic.“⁴ Ve dvacátých letech 20. století ji můžeme chápat i jako protipól realismu 19. století.

Nyní se dostáváme k bibliografii, která pojednává o divadle 19. století jako takovém. *Bibli všech dějin divadla* představují *Dějiny českého divadla*, nebo tzv. akademické dějiny, autora Františka Černého a kolektivu, vydané Československou akademií věd v letech 1969 - 1983. Dramatikou 19. století se zabývá jejich druhý a třetí díl. Tyto dějiny obsahují značné množství obrazové dokumentace, od profilů herců až po scénické fotografie. Nejsou-li z určitého období fotografie dochovány, či nebyly vůbec pořízeny, doplňuje slovo ilustrace. Největší výhodou těchto rozsáhlých dějin divadla je jejich komplexnost a *nevyčerpatelnost*. Představují nejrozsáhlejší ucelené dílo svého druhu, na které se odkazuje a které *zůstane stejně srozumitelné a platné po další desetiletí*.

V roce 1989 vychází *Kalendárium dějin českého divadla* opět od Františka Černého. S trocho nadsázky můžeme říci, že se jedná o akademické dějiny v kostce.

⁴ Vodák, Jindřich: *Kapitoly o dramatech*, Melantrich, Praha 1941, str. 35

Černý mapuje české divadlo v datech přibližně od roku 700 př. n. l. do 80. let 20. století. Výhodou této ne příliš rozsáhlé brožury je především rychlá orientace. Podle roku, **popř. let, o který se** zajímáme, jsme schopni okamžitě vyhledat všechny klíčové události v české dramatice. Na druhou stranu ale vyhledáme pouze kusé informace, které je stejně vždy potřeba doložit pomocí obsírnějších informací. Jelikož mají *Akademické dějiny* i *Kalendárium dějin českého divadla* stejného autora, je nasnadě, že kombinováním a propojením obou zmíněných **dosáhneme velmi uspokojivého a harmonického výsledku.**

Další dvojici knih, která se dle mého mínění doplňuje stejně dobře jako předchozí, tvoří *České umění dramatické - Činohra*, Praha 1941 dvojice Götz, Tetauer a rozsáhlá publikace *Národní divadlo a jeho předchůdci – Slovník umělců divadel Vlastenského, Stavovského, Prozatímního a Národního*, Praha 1988, jež sepsal Vladimír Procházka a kolektiv. První zmíněná představuje jednotlivé umělce, kteří byli nebo jsou⁵ spjati s Národním divadlem. Pod jménem vždy nalezneme fotografii dotyčného spolu s životopisem. Po těchto více či méně rozsáhlých údajích jsou většinou rozváděny a popisovány jednotlivé hry z repertoáru Národního divadla, s jimiž je určitý umělec nějakým způsobem spjat. Studie bývají většinou podkresleny fotografiemi scény v jednotlivých dějstvích, kostýmních návrhů a podobně. Druhá práce, Procházkova, je mnohem více encyklopedičtější. Jedná se o jakousi heslovitou příručku, ve které nalezneme všechny osobnosti, které kdy měly s Národním divadlem co do činění. „Obsah hesla tvoří bibliografické údaje, všechna zjistitelná angažmá nebo alespoň souvislejší činnost v Nostickém, Vlastenském, Stavovském, Prozatímním a Národním divadle.“⁶ Na rozdíl od **Českého umění dramatického je tato studie naprosto vyčerpávající co se týče výčtu jmen.** Obsahovost hesel se zdá být místy podřízena omezenému prostoru, nicméně nejpodstatnější fakta se dozvídáme. Nalezneme-li dotyčného umělce, kterého jsme dohledali v Procházkově *Slovníku*, i v *Českém umění dramatickém*,

⁵ Myšleno v době sepsání a prvního vydání knihy, tzn. na přelomu 40. a 50. let 20. století.

⁶ Procházka, Vladimír: *Národní divadlo a jeho předchůdci – Slovník umělců divadel Vlastenského, Stavovského, Prozatímního a Národního*, Academia, Praha 1988, str. 7

vnikne nám opět celek, který podává zajímavou syntézu dvou pohledů, jež od sebe odděluje téměř půlstoletí.

Bibliografický výčet uzavírá spis F.X. Šaldy *O věcech divadelních*, Praha 1987. Tento výbor ze statí o dramatu a divadle se skládá ze dvou celků. První je sběrem Šaldových divadelně - kritických projevů. Lépe by se hodilo říci výběrem, jelikož vzhledem k Šaldově *literární plodnosti* jich sbírka obsahuje něco přes polovinu. Kritiky pochází z rozmezí let 1893 – 1899. Šalda si rozhodně nebere servítky, a o některých hrách uvažuje jako o tzv. *masových záležitostech*, kdy klade rovnítko mezi povrchnost, mělkost a diváckou oblibu. Mezi takovými jmenujme například Kvapilovu *Princeznu Pampelišku*. O opaku mělkého umění mluví jako o umění ryzím, poctivém - viz. například Maeterlinckova *Vetřelkyně* či *Sulamit* Julia Zeyera. Druhá část knihy z let 1904 - 1918 pak obsahuje medailónky dramatiků, herců (J.K.Tyl, H. Kvapilová apod.) či pojednání obesnějšího charakteru jako například statí *O kritice*, *Můj názor na úkol režisérův* atd.

Tímto jest uzavřena bibliografická rešerše, na jejímž základě by v budoucnu měli vzniknout konkrétnější a odbornější práce, pojednávající o českém dramatu a činoherním divadle 19. století.

Použití, popř. citovaná, literatura:

- Černý, František: *Dějiny českého divadla II, III*, Academia, Praha 1969, 1977
Černý, František: *Kalendárium dějin českého divadla*, SČDU, Praha 1989
Götz, Tetauer: *České umění dramatické - Činohra*, Šolc a Šimáček, Praha 1941
Hora, Hořejší: *Toulky českou minulostí 7, 8*, Práce, Praha 1985
Hostinský, Otakar: *O realismu uměleckém*, in: *Studie a kritiky*, Československý spisovatel, Praha 1974
Máchal, Jan Hanuš: *Dějiny českého dramata*, Promberger, Olomouc 1929
Macura, Vladimír: *Znamení zrodu - České národní obrození jako kulturní typ*, Praha 1995
Marek, Jaroslav: *Česká moderní kultura*, Mladá fronta, Praha 1998
Novák, Arne: *Přehledné dějiny české literatury*, Promberger, Olomouc 1922
Patočka, Jan: *Dilema v našem národním programu – Jungmann a Bolzano*, Londýn 1984
Petrů, Eduard: *Panorama české literatury*, Rubico s.r.o., Olomouc 1994
Procházka, Vladimír: *Národní divadlo a jeho předchůdci - Slovník umělců divadel Vlastenského, Stavovského, Prozatímního a Národního*, Academia, Praha 1988
Pynsent, Robert: *Pátrání po identitě*, H & H, Jinočany, 1996
Šalda, F.X.: *O věcech divadelních*, Melantrich, Praha 1987
Urban, Otto: *Česká společnost 1848-1918*, Melantrich, Praha 1982
Urban, Otto: *Kapitalismus a česká společnost - K otázkám formování české společnosti v 19. století*, NLN, Praha 2003
Vodák, Jindřich: *Kapitoly o dramatech*, Melantrich, Praha 1941
Vondráček, Jan: *Dějiny českého divadla*, Praha 1956